

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ В МОРАЛЬНО-ДУХОВНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті здійснено аналіз теоретичних і методичних ідей та досвіду морально-духовного виховання дітей дошкільного віку видатного українського педагога Софії Русової, яке ґрунтується на таких ідеях: виховання дитини на національному ґрунті, незалежному від політики; врахування її індивідуальності та природних особливостей, розвитку творчих здібностей на засадах упровадження ідей вільного виховання, забезпечення природо- та культуровідповідності формування особистості тощо. Окреслено перспективи використання педагогічної спадщини Софії Русової на сучасному етапі розбудови національної дошкільної освіти.

Ключові слова: *Софія Русова, морально-духовне виховання, патріотизм, громадський дух, дитина, дошкільний вік.*

В умовах соціальної нестабільності й духовного зuboжіння сучасного суспільства винятково важливого значення набуває проблема формування моральності й духовності молодого покоління. Адже економічні, політичні, екологічні та інші соціальні кризи є закономірним наслідком духовно-моральної кризи суспільства, яка особливо негативно позначається на особистості наймолодших його членів.

Засвоюючи викривлені суспільні, духовні й моральні цінності, дитина покладає їх в основу вибору й побудови свого майбутнього життєвого шляху, перетворюючи ці цінності на норми взаємодії зі своїм оточенням, які поступово стають нормами суспільної моралі. Оскільки у формуванні особистості майбутнього громадянина України визначальну роль відіграють

впливи, сприйняті ним у перші роки його життя, то нині, як ніколи, набуває важливості пошук ефективних шляхів духовно-морального виховання дошкільників, які ґрунтуються на перевірених часом національних виховних традиціях нашого народу та найкращих здобутках вітчизняної дошкільної педагогіки.

Вагомий внесок у творчий розвиток цієї освітньої галузі здійснила видатна українська вчена-педагог Софія Федорівна Русова (1856 – 1940 рр.), яка створила власну концепцію дошкільного виховання, що ґрунтується на таких ідеях: виховання дитини на національному ґрунті, незалежному від політики; урахування її індивідуальності та природних особливостей; розвитку її творчих здібностей на засадах впровадження ідей вільного виховання; реалізація принципів природо- та культуровідповідності у процесі формування її особистості тощо.

Унікальні педагогічні здібності й непересічні особистісні якості дозволили С. Русовій стати чи не наймолодшим керівником дошкільної дитячої установи, адже відомо, що Софія отримала дозвіл від попечителя шкільного округу на відкриття першого дитячого садка в Києві у п'ятнадцятирічному віці [8, с. 137].

Оцінюючи власний педагогічний досвід, Софія Русова зазначала, що у викладацькій діяльності вона шукала чогось мистецького, творчого, ухиляючись від усілякої традиційності, формалізму: «Душа дітей, їх задоволення – от що чарувало мене. Коли я оповідала і бачила усі їх ясні очі, звернені до мене, блискучі від зацікавлення і задоволення, то й я відчувала це задоволення; коли я гралася з ними, то теж разом із ними переживала хвилювання тієї чи іншої гри» [5].

Зважаючи на те, що в умовах царської Росії дошкільне виховання не відповідало ані національному духовному складу українського народу, ані педагогічним вимогам, а тому калічило розум і душу дитини, відривало її від національних коренів родини, Софія Русова закликала українських педагогів за допомогою нових здобутків педагогічної науки створити на правду народну школу, яка «ставить молоду людину на шлях самостійної чесної праці» [4].

До сьогодні не втрачають своєї актуальності ідеї Софії Русової, що головна мета закладів дошкільної освіти – збудити й дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини. А щоб

досягти цього, вихователь має насамперед зрозуміти душевний склад кожного вихованця, ознайомитися з обставинами його життя, виявити й вивчити його індивідуальність. Тільки враховуючи ці соціально-педагогічні чинники, педагог зможе ефективно здійснювати виховну роботу.

Вищеназвані теоретичні положення виховної концепції Софії Русової перегукуються з концептуальними засадами проекту «Перші кроки» (США) та його варіанту, адаптованого українськими вченими-педагогами й психологами до умов вітчизняної дошкільної освіти – «Крок за кроком» (2003) [2]. У цьому проекті велика увага приділяється розвитку індивідуальності кожної дитини як чинника, що зумовлює «її природну індивідуальну вибірковість» і «визначає доцільну динамічну організацію природного, соціального й предметного розвивального середовища» [2, с. 13].

Важливою складовою педагогічної системи Софії Русової, яка може сприяти підвищенню ефективності морально-виховної діяльності сучасних дошкільних закладів України, є морально-духовне виховання дошкільників, яке вона розглядала як процес гармонізації індивідуальної волі вихованців й «спільного гуртового порядку» [1, с. 67].

Метою морально-духовного виховання видатний педагог вважала вироблення характеру вихованця, оскільки він дає йому змогу досягнути найвищі моральні блага [1, с. 116].

Найважливіше завдання морально-духовного виховання Софія Русова вбачала у формуванні особистості людини, яка є правдивою, мужньою, справедливою, толерантно ставиться до всіх людей, до якої б раси вони не належали, яку б віру не сповідували. Окрім цього, необхідно пробуджувати в дітей любов до рідної землі, «щоб вони привчалися любити все рідне, присвячувати йому всі сили свого Духа і тіла» [5]. Любов до рідної країни видатний педагог називала «першим виявом самоповаги й бажання собі й другим волі та незалежності» [5].

У зв'язку з цим головним напрямом діяльності національного дитячого садка Софія Русова вважала трансляцію культури народу, до якого належить дитина. Виховання на рідному ґрунті, «цілком реальне, живе й послідовне ... має в дитини певний ґрунт, будить її творчу діяльність, розворушує її думки і

цікавість» [7, с. 3]. Тому педагог-вихователь має бути патріотом, «вміти дітям передати цей патріотизм, повний любови до свого народу і позбавлений усякої агресивності, якої-будь ненависти» [7, с. 3].

Будучи вірною виховним традиціям українського народу, Софія Русова закликала до розбудови духовних засад вітчизняної дошкільної педагогіки, серед головних цінностей якої виокремлювала: засвоєння знань, дисциплінування мислення, розвиток моральності й розуміння відповідальності; почуття «щастя від вчення й од товариства»; задоволення від гармонійного розвитку всіх сил і здібностей [7, с. 3].

Велике значення для розбудови сучасної системи дошкільної освіти України мають ідеї видатної вченої-педагога щодо розуміння моралі як гуманізму «нової ери, ... почуття нових відносин між народами, окремими людьми» [7, с. 5].

Морально-духовне виховання зумовлює, за Софією Русовою, «вироблення» з вихованця вільної людини, готової для служіння надособовим завданням і для реалізації найвищого гуманного ідеалу суспільства. Ефективним засобом такого виховання вчена вважала християнську етику. У своїй відомій праці «Нова школа» вона наголошувала, що в основу формування особистості дитини з наймолодшого віку має покладатися Закон Божий та Євангеліє, оскільки в цьому віці дитина найбільш сприйнятлива до духовно-моральних ідей і цінностей. Перетворюючись на життєві принципи, ці ідеї стають морально-духовними підвалинами особистості вихованця, визначають його поведінку та стиль взаємодії з іншими людьми, спрямовують його до добра й духовності. І якщо починати «від самих дверей життя відводити вихованців від зла та підштовхувати їх до добра, повертати на шлях справедливості, то добро обернеться в них в пануючу властивість» [3, с. 106]. Лише у такий спосіб дорослі, на думку видатного педагога, зможуть відкрити дитяче серце для совісті як внутрішнього Божого гласу, що живе в душі кожної людини.

Для залучення вихованців до сприйняття Слова Божого необхідно, за Софією Русовою, проводити з ними ширі, інтимні бесіди, «без жодної штучної вимушеної афектації, щоб слова

любові й правди Христової науки глибоко западали в молоді душі» [3, с. 106].

Окрім бесід, важливу роль у формуванні в дітей морально-духовних якостей педагог надавала читанню їм дитячої Біблії та оповідей про апостолів, мучеників за віру, християнських святих. Розробляючи методику читання та оповідання дітям творів духовно-морального змісту, Софія Русова вимагала від вихователя дотримання таких вимог:

- розсадити дітей так, щоб оповідач міг бачити обличчя усіх дітей і щоб «ясні оченята могли бачити уста і очі оповідача» [6, с. 10];

- вести оповідання «поважно, виразно, щоб кожна постать вимальовувалася і голосом, і мімікою самого оповідача» [6, с. 10];

- уникати слів чи виразів, що можуть бути незрозумілими для слухачів або спочатку їх пояснити, щоб потім не перебивати «гарну течію оповідання» [6, с. 10];

- не перебивати оповідання «дисциплінарними затримуваннями того або іншого неухважного слухача» [6, с. 10];

- вести оповідання так, щоб усі були ним захоплені, щоб «чутно було серед аудиторії, як муха пролетить» [6, с. 10];

- оповідач «і словом, і фабулою повинен знайти шлях простісінько до серця слухачів» [6, с. 10], бо в такій тиші «утворюється велика праця поширення дитячої свідомості» [9, с. 70].

Важливими засобами духовно-морального виховання, що відповідають індивідуально-психологічним та віковим особливостям дошкільників, Софія Русова називала дитячу гру та драматизацію. Їх педагогічну цінність видатний педагог вбачала у здатності формувати в дітей моральні й духовні якості на основі пробудження й плекання в них тих природних інстинктів, що позитивно впливають на їхнє виховання, й гальмування тих, що шкідливі для їхнього приватного чи громадського життя.

Розуміючи під інстинктами внутрішні сили, які спрямовують і підтримують життя дитини, вчена-педагог надавала особливої уваги розвитку у вихованців інстинктів рухливості, переймання та драматизації [6], хоча при цьому

наголошувала, що жодна дитина не народжується з готовою ідеєю морального обов'язку чи з іншими моральними доброчинностями [1, с. 112]. Вони формуються під впливом соціального оточення, цілеспрямованого виховного впливу старших: «Діти завжди виростають під впливом того соціального оточення, в якому вони перебувають, яка б спадковість не була. Людина стає тою чи іншою завдяки контактам з людьми. Ці контакти придушують одні інстинкти, викликають до життя інші» [5, с. 45].

При організації морально-духовного виховання дошкільників у сучасних дитячих садках вихователям стане у пригоді виявлена Софією Русовою закономірність, згідно з якою діти, перебуваючи в певному середовищі, наслідують усе, що викликає в них інтерес, моральним чи аморальним це виявляється. Тому педагогові слід:

- по-перше, турбуватися, щоб вихованців оточували високоморальні люди, щоб вони бачили якомога більше добра й краси;

- по-друге, необхідно залучати їх до сприйняття позитивних художніх образів, співпереживання й співчуття позитивним героям мистецьких творів, що сприяє формуванню в дітей моральних уявлень;

- по-третє, слід залучати вихованців до участі в іграх-драматизаціях морально-духовного змісту, які ставлять їх у ситуацію морального вибору. Адже «як би наслідування не впливало на дитину, як би тісно вона не була зв'язана з соціальним оточенням, розуміння добра і зла, правди і неправди кожна дитина повинна виробляти сама, власними зусиллями, бо ніхто за мене не може почувати добро, і тільки своє власне розуміння дає дитині змогу, виростаючи, бути завше «чесною з собою», незалежно від поглядів свого оточення» [5, с. 229].

Подоланню дітьми власного егоїзму заради досягнення спільної мети сприяють, на думку Софії Русової, «товариські» ігри з однолітками, які виробляють в них повагу до інших, ставлення до них, як до самого себе (а саме в цьому полягає золоте правило етики: «стався до іншого так, як би ти хотів, щоб ставилися до тебе»). У процесі гри зміцнюється також воля вихованця, його «рухи стають вільніші, гра ведеться складніше і

діти набираються все більшої свідомості щирого громадського духу» [6, с. 12].

Висловлені Софією Русовою ідеї щодо морально-духовного виховання дітей дошкільного віку не лише не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі розвитку української педагогіки, а й набувають нового звучання у зв'язку з прагненням українського суспільства повернутися до витоків духовності, відродити й упровадити у практику роботи дошкільних закладів освіти найцінніші надбання вітчизняного педагогічного досвіду, який пройшов перевірку роками й довів свою ефективність у формуванні підростаючих поколінь як носіїв та хранителів морально-духовних ідеалів, на яких споконвіку тримається українське суспільство і які лише і є надійною й справжньою основою, що уможливило його життєздатність і подальший поступальний розвиток.

Список використаної літератури

1. Коваленко Є. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук ; за ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДП, 1998. – 214 с.
2. Крок за кроком в Україні: посіб. для батьків та соціальних педагогів / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова ; [за заг. ред. С. Чередниченко]. – К. : Кобза, 2003. – 384 с.
3. Мельничук М. І. Софія Русова про духовне життя дитини / М. І. Мельничук // Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта : наук.-метод. посібн. / [за ред. В. Г. Слісаренка, О. В. Проскура]. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 104-106.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова / упоряд., передм. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / Софія Русова / [за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд, передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 1.– 320 с.; Кн. 2. – 320 с.
6. Русова С. Драматичний інстинкт у дітей / Софія Русова // Педагогічний журнал для вчителів початкових шкіл Полтавщини. – 1917. – № 7–12. – С. 5–13.
7. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / Софія Русова. – К. : Українська Школа, 1913. – 26 с.
8. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Кн. 2. – К.: Либідь, 2005. – 552 с.
9. Шпак В. П. С. Русова про драматичний інстинкт у дітей / В. П. Шпак, Л. П. Гоч // Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початкових класах та дошкільних закладах : зб. статей міжвуз. наук.-практ. конф. : у 2 ч. / редкол.: О. С. Чернова та ін. – Полтава, 1996. – Ч. І. – С. 68–71.

Елена Отиц

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ СОФИИ РУСОВОЙ В НРАВСТВЕННО-ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ДОШКОЛЬНИКА

В статье осуществлен анализ теоретико-методических идей и опыта нравственно-духовного воспитания детей дошкольного возраста выдающегося украинского педагога С. Русовой, которое базируется на таких положениях: воспитание ребенка на национальной основе, независимой от политики; учет его индивидуальных особенностей, развитие творческих способностей путем внедрения идей свободного воспитания, обеспечение природо- и культуросообразности формирования его личности. Автор подчеркивает, что С. Русова рассматривала нравственно-духовное воспитание как процесс гармонизации индивидуальной воли ребенка и «общего группового порядка»; важнейшим средством нравственно-духовного воспитания педагог считала христианскую этику, а методами – беседы, чтение духовной литературы, детские игры, драматизации. В статье упорядочены требования к методике чтения, осмыслены закономерности влияния среды на воспитание личности дошкольника, определены перспективы использования наследия С. Русовой на современном этапе развития национального дошкольного образования.

Ключевые слова: *София Русова, нравственно-духовное воспитание, патриотизм, общественный дух, ребенок, дошкольный возраст.*

Olena Otych

USAGE OF PEDAGOGICAL HERITAGE OF SOFIIA RUSOVA IN MORAL AND SPIRITUAL EDUCATION OF PRE-SCHOOL CHILDREN

The article presents the analysis of theoretical and methodological ideas and experience of moral and spiritual education of pre-school children of prominent Ukrainian pedagogue Sofiia Rusova that is based on the following ideas: education of a child on a national basis, independent from the policy; considering his individuality and natural features; development of his creative abilities by introduction of ideas of free education; provision of natural and cultural conformity of formation of his personality, etc. The author emphasizes that S. Rusova considered moral and spiritual education as a process of harmonization of pupil's individual will and "common group order"; she believed that the most important means of moral and spiritual education of educators were Christian ethics, and methods of education were conversations, reading of spiritual literature, children's games, and dramatization. Requirements to the procedure of reading the works of spiritual and moral content are arranged in the article; regularities of influence of environment on the education of pre-school child's personality are comprehended, in accordance with it the rules are formulated: surroundings of children with highly moral people, concern for children's perception of positive artistic images, creation of situations of moral choice. The prospects of usage of pedagogical heritage of S. Rusova at the current stage of development of national pre-school education are defined.

Keywords: *Sofiia Rusova, morally-spiritual education, patriotism, public spirit child, preschool age.*

Одержано 20.08.2014 р.